

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Akadska godina: 2014./2015.

Kolegij: Povijest suvremene arhitekture

Nositelj kolegija: doc. dr. sc. Luka Skansi

Student: Zlatko Tot

Završni rad

Mamutica – jedna zagrebačka megastruktura u kontekstu urbanističkog plana Novog Zagreba

U Rijeci, rujan 2015. godine

SADRŽAJ

Sažetak.....	3
1. Uvod	4
1.1 Novi ili južni Zagreb	5
2. Izgradnja stambenih naselja	7
2.1. Stambeno naselje.....	9
3. Mikrorajon Travno.....	10
3.1. Stambeni kompleks „Mamutica“	11
4. Kritika arhitekture Novog Zagreba	15
5. Primjer srodne arhitekture na području Hrvatske.....	16
5.1. Split 3.....	17
Zaključak	19
Popis literature.....	20
Slikovni materijal.....	21

Sažetak

U radu je dan prikaz arhitekture, koja je gotovo pedeset godina 20. stoljeća, definirala masovnu stambenu izgradnju u gradovima diljem Europe, s fokusom na prostor Hrvatske, točnije Zagreba. Kao rezultat povijesnih okolnosti, novih ideja i razmišljanja, potpomognuti otkrićem novih tehnika i materijala, stambeni blokovi su sve više i sve brže počeli popunjavati vizure gradova. Unutar tolikih labirinata zgrada, arhitekti su nerijetko predstavljali projekte monumentalnih dimenzija i karakteristika, koji su nakon svoje realizacije stavljali sve oko sebe u drugi plan. Jedan takav primjer pronašao je svoje mjesto u Novom Zagrebu; stambeni kompleks po imenu „Mamutica“, koji nosi epitet najveće zgrade za življenje na prostoru Balkana.

1. Uvod

U ovome radu pokušati ću interpretirati viđenje jednog stambenog objekta, jedna arhitekture koja je nastala na tadašnjoj periferiji Zagreba, te se smjestila na području južno od rijeke Save. Riječ je naravno o Novom Zagrebu, gdje su od sredine pedesetih godina dvadesetog stoljeća pa sve do početka devedesetih godina nicala nova, urbana, urbanistički raspoređena stambena naselja. Fokus ovoga rada stavljen je na novozagrebački kvart po imenu Travno, odnosno na ono što pronalazimo u njemu. U Travnom se smjestila najmnogoljudnija stambena zgrada u Hrvatskoj poznata po nazivu, koji su joj pridodali stanovnici nje same; *Mamutica*. Ovdje treba napomenuti da se ustvari radi o kompleksu dviju zgrada: „Mamutica 1“ i „Mamutica 2“, ili „Velika i Mala Mamutica“, te će dalje u tekstu biti spomenuta većinom pod nazivom „Mamutica“.¹ Osvrt je također stavljen i na povijesni kontekst u kojemu počinje sama izgradnja zgrade, političku situaciju koja je bila aktivna u tom periodu, utjecaji i čimbenici koji su uvjetovali dalji razvoj te masivne i ubrzane stanogradnje.

Završetkom 2. svjetskog rata, Europa i njezini gradovi počeli su se oporavljati od devastacija koje su ih zadesile tijekom ratnih godina. Gradovi započinju, uz obnovu, i planiranje novih rezidencijalnih zona, industrijskih zona, poslovnih zona.. s čime počinju drastičnu promjenu u dotadašnjem poimanju izgleda grada. No ta transformacija grada koja je započela još sredinom 19.stoljeća, rapidno se nastavila nakon 1945. godine. Primjena novih materijala, građevnih tehnika, inovacija koje su nastale samo deset, petnaest godina ranije na području arhitekture², sve to kombinirano u jednu cjelinu odredilo je budući izgled gradova. Sudbinu koju su dijeli mnogi Europski gradovi, dijelio je i grad Zagreb. Neprestani pritok novog stanovništva s ruralnih područja u grad rezultirao je u stambenoj krizi, odnosno drastičnim nedostatkom smještajnog kapaciteta. Kod naglog razvoja industrije, proizveo se jedan neočekivani nusproizvod za gradove; stanovništvo. Ljudi koji su popunjavali tvornice i skladišta stvorili su višak „ljudstva“, za koje tadašnji kapaciteti gradova nisu bili spremni. Socialistička vlast, koja je tada bila na vlasti, suočila se s nizom problema koji su bili usko povezani s izgradnjom adekvatnog smještaja. Prvi u nizu problema bio je nedostatak građevinskog materijala, pa prikupljanje potrebnih sredstava za izgradnju objekata, nije bilo

¹ GULIN ZRNIC, VALENTINA, *The Mammoth-Building Story*, Autoportret 1(36), 2012., 73.

² Ovdje se referiram na *International Congresses Of Modern Architecture*- udruženje arhitekata istomišljenika koji su se okupili oko arhitekta Le Corbusiera(švicarsko- francuski arhitekt rođen 1887. a umro 1965. godine) u Ženevi 1928. godine, te nastojali promovirati nove ideje u planiranju gradova kroz ideje funkcionalizma. <http://www.britannica.com/biography/Le-Corbusier/The-first-period>, 1.7.2015

dovoljno mehanizacije za sva gradilišta, nakon završene izgradnje trebalo je opremiti sve prostore s adekvatnim namještajem itd.³ Kao odgovor na sva ova pitanja tadašnja vlast uspijeva pronaći rješenja i kompromise kojima ćemo se nešto kasnije posvetiti.

1.1 Novi ili južni Zagreb

Grad Zagreb, još od spajanja Kaptola i Gradeca, zauzimao je prostor koji je sa svoje sjeverne strane bio omeđen gorjem Medvednica i koritom rijeke Save na jugu. U ovakvoj prostornoj formaciji grad se mogao širiti jedino u smjeru istok - zapad. Urbanisti su kritizirali ovakav nastavak širenja grada, smatrajući ga neprirodnim, disharmoničnim i nepreglednim.⁴ Zalagali su se za nastavak izgradnje preko Save na polja u nizini. Godine 1953. na snagu je bila stupila Direktivna regulatorna osnova, koji nikada nije u potpunosti prihvaćena, ali je služila urbanistima kao predložak za daljni razvoj grada, jer se pozivala i derivirala iz urbanističkog plana iz 1936/37. godine. U narednim desetljećima taj plan doživljava svoje preinake i nadopune 1964., 1971. i 1985. godine.⁵ Svaki sljedeći je kritika svojeg prethodnika, te se u Generalnom urbanističkom planu iz 1985. godine više ne stavlja naglasak na proširenju grada, već na poboljšanje postojeće infrastrukture, što se i poklapa s padom (da ne kažem prestankom) masivne proizvodnje stanova. Generalni urbanistički plan iz 1953. godine je odbačen jer je premalo zastupao interese prelaženja Save, te se pokazalo da nisu bile dobro raspoređene željezničke trase koje su spajale Zagreb s ostalim gradovima regije, tako da je Zagreb do 1964. godine bio bez plana i u pat poziciji što se tiče daljnjeg proširenje. O neophodnoj i brznoj proizvodnji stanova govori podatak da je u Zagrebu 1960. godine deficit iznosio 65.000 stanova.⁶ Kao dodatni okidač treba spomenuti i preseljenje Zagrebačkog Velesajma, krajem 1950ih godina, te izgradnju Brodarskog instituta na prostor južno do Save. Ove dvije građevine iako nemaju nikakvu direktnu vezu sa stanovanjem, omogućile su dovod prijeko potrebne infrastrukture, koja nije obuhvaćala samo kanalizaciju, struju i vodovod već je naglasak trebalo staviti na izgradnju prometnica te spajanja novoga i staroga dijela grada, a najjednostavnije rješenje je putem mostova, čime su se ustvari glavne prometnice „starog“

³ Udruženje hrvatskih arhitekata, *Na putovima racionalizaciji stambene izgradnje* u: Čovjek i prostor, Zagreb, broj 63. 1957. 3.

⁴ FRANOLIĆ, VLADIMIR, *Urbanistički problemi Zagreba kao velegrada*, 1976. 136. Većina poglavlja ove knjige je posvećeno protivljenju strukture Novog Zagreba; autor smatra da se trebalo ostati u podnožju Medvednice, zbog boljih klimatskih uvjeta te se zalaže za izgradnju objekata do pet katova.

⁵ FRANKOVIĆ, EUGEN, *Urbanističko planiranje Zagreba od 1945. do 1985.* u: Radovi Instituta za Povijest umjetnosti(9), 1985. 85.

⁶ MARETIĆ, MIRKO, *Izgradnja stambenih naselja u Zagrebu* u: Arhitektura- časopis za arhitekturu, urbanizam, dizajni za primjenjenu umjetnost, broj 24. 1970., 48.

Zagreba samo spustile, produžile i nastavile preko Save.⁷ Time su postignuti prvi i osnovni uvjeti za daljnu ekspanziju grada. U kasnim pedesetim godinama dvadesetog stoljeća interes za područje južno od rijeke Save očituje se još u izgradnji *Hipodroma* te nastajanjem jezera *Bundek* tokom iskopavanja šljunka za izgradnju novih blokova.⁸ Ovakva simbioza u projektima je hvalevrijedna, jer osim besplatnog materijala u blizini gradilišta⁹, dobiva se i prostor kupališta koji će služiti za opuštanje i razonodu novopridošlih stanara, čime je ispunjen jedan od uvjeta u stvaranju novog funkcionalističkog grada.

Važno je napomenuti regulatorni međuratni (ili predratni) plana iz 1936/37. godine, jer se smatra da se tu krije baza svih novonastalih zagrebačkih kvartova. Jedna od ključnih činjenica u daljnjem razvoju jest potpisivanje Atenske povelje, dokument koji su potpisala još 32 Europska grada. U ime grada, arhitekti Vlado Antolić i Ernest Weissmann potpisuju povelju, te time grad Zagreb i službeno prihvaća nove poglede i razmišljanja na području urbanizma i stvaranja grada.¹⁰ Nakon svoga osnutka te pojavljivanja na međunarodnoj sceni, grupa *C.I.A.M.* te njezin predsjednik Le Corbusier, sastaju se u Ateni 1933. godine, gdje Le Corbusier kritizira trenutno stanje gradova (kako je napućenost starih djelova grada postala prevelika, nepodudaranje s okolnim terenom, zasićenost prometnica itd..) te predstavlja novo rješenje u planiranju gradova koje se sastoji od unaprijed planiranih stambenih zona, škola, samoposluga i vrtića koji trebaju biti postavljeni u krugu stanovanja tako da se do njih može doći pješke, potrebne su i nužne zelene površine koje će se ukomponirati u sam izgled naselja radi boljeg zdravlja mještana; parkovi, klupe, uređen gradski prijevoz, parking za aute sve to treba biti osigurano do najsitnijeg detalja u planiranju novih dijelova gradova.¹¹ Inzistiralo se na uvođenju geometrije i reda u planiranje, simetrije koja je skladna i podređena funkciji. Funkcionalizam u svojoj srži govori o ljepoti koja mora biti izjednačena, koja mora proizaći iz svoje funkcionalne efikasnosti. 1920ih i 1930ih godina ta ideja je modificirana u poziciju da forma zgrade mora biti determinirana funkcijom za koju je namijenjena.¹² Te osnove su vidljive po cijeloj Europi i postati će dominantnim rješenjem sljedećih pedeset godina. Glavna

⁷ FISCHER, MILJENKA, *Neke primjedbe o oblikovnim značajkama nove izgradnje u južnom Zagrebu* u: Radovi Instituta za Povijest umjetnosti(9), 1985. 87.

⁸ GULIN ZRNIĆ, VALENTINA, *Kvartovska spika - Značenje grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu*, Zagreb, 2009., 46.

⁹ Kažem besplatnog materijala, jer u drugoj polovici 20. st. u vrijeme socializma i partije dolazilo je do oduzimanja terena s ciljem da sve postane zajedničko, državno. Područje koje nastanjuje južni Zagreb prošlosti su bile ravnice u državnoj vlasti.

¹⁰ FRANKOVIĆ, EUGEN, (bilj. 5.), 84.

¹¹<https://modernistarchitecture.wordpress.com/2010/11/03/ciam%E2%80%99s-%E2%80%9Cthe-athens-charter%E2%80%9D-1933/>, i ČALDAROVIĆ, OGNJEN, *Savremeno društvo i urbanizacija*, Zagreb, 1987., 17.

¹²CAMBRIDGE ENCYCLOPEDIA- The second edition, *functionalism*, Cambridge University Press, 1994. 445.

ideja koja je bila prihvaćena iz plana iz 1936/37. godine najbolje se opisuje ovim citatom: „...zamjena defektnih gradskih područja periferijske supstandardne izgradnje higijenskim i tehnički korektnim urbanim standardom...“, te dalje u nastavku „... sanacija i funkcionalna optimalizacija čitavoga grada a u tu svrhu: razdvajanje industrije, poslovnih, stambenih i rekreativnih zona; kompletiranje grada infrastrukturom, prometnom i komunalnom...“.¹³ Jasno je vidljiv prestanak s tradicijom, postavljena je granica između starog i novog, 19. i 20. stoljeća. Ovaj funkcionalistički urbanizam predstavljao je svojevrsnu novu stranicu u povijesti kako gradova tako i ljudi koji žive u njemu. Dosta je bilo skučenih i nepreglednih ulica, zbijenih gradskih četvrti, težilo se sve boljim životnim uvjetima, gradska naselja trebala su biti podređena svojim stanovnicima u svim životnim pogledima, po prvi puta u masovnoj stanogradnji stavlja se naglasak na humani i pitomi ambijent, ali i s puno kontradikcija.

2. Izgradnja stambenih naselja

Prije prelaska na samu ideju stambenih naselja i njihove realizacije, treba napraviti jednu digresiju i spomenuti uvjete i okolnosti koje su uvjetovale takvoj izgradnji. Tadašnja SR Hrvatska nalazila se s još pet zemalja u državi nazvanoj Jugoslavija. Jedinstvena ideja da spoji sve narode i narodnosti južnih Slavena. Nastala 1943. godine, u jeku 2. svjetskog rata, suočila se s posljedicama razaranja te postepeno krenula u obnovu i modernizaciju svojih gradova. Tadašnje Savezno istražno vijeće, za područje cijele Jugoslavije pa tako i Hrvatske, donosi *Društveni perspektivni plan* za period od 1957. do 1961. godine. U njemu se navode smjernice oko određenja sredstava, potrebnih za daljni napredak, te *Uredba o posebnim uvjetima izgradnje stambenih i upravnih zgrada*.¹⁴ Naglasak se stavlja na odgovornom rješavanju stambeno komunalne izgradnje, što zahtjeva dugogodišnje planiranje, osiguravanje prostora za veća naselja, uređenje cestovnih prilaza te prilagodba sa sve više prisutnom motorizacijom. Nakon početne faze, 1962. godine u Zagrebu je završeno *Idejno urbanističko rješenje južnog Zagreba*, u kojemu se navodi potreba za izgradnjom 40.000 stambenih jedinica samo za period do 1970. godina, u koje bi se smjestilo oko 150.000 građana.¹⁵ Zbog tako naglog porasta potražnje stanova, sljedećih dvadeset godina biti će označeno konstantnom racionalizacijom građevinske struke i njoj susjednih grana, uštedom maksimalnih sredstava pri izgradnji stanova, ali s mogućnosti ispune minimalne kvote

¹³ FRANKOVIĆ, EUGEN, (bilj. 5.), 86.

¹⁴ Udruženje hrvatskih arhitekata, *Smjernice stambene izgradnje* u: Čovjek i prostor, Zagreb, broj 75, 1958., 4.

¹⁵ GULIN ZRNIĆ, VALENTINA, (bilj.8), 48.

kvadrature dovoljne za život svojih stanara. Prestaje izgradnja pojedinih, privatnih objekta, prelazi se na koncentrirana gradilišta (na 2 ili 3 gradilišta se istovremeno obavljaju radovi, dovozi se radnike na istu lokaciju, betonara i materijal su smješteni neposredno uz nove objekte radi lakšeg i bržeg transporta), ostvaruje se jedinstven fond za financiranje izgradnje, koji kasnije prelazi i u ruke samih građana da odlučuju o izgradnji (radničko samoupravljanje). Investicijske revizije nisu se više obavljale za svaki pojedini objekt, već za područja većih stambenih naselja, djelova grada. Kompletно se napušta privatni sektor izgradnje, jer se ustanovilo da neće pridonijeti sveopćoj racionalizaciji. Tipizacija elemenata koji su služili za izgradnju zgrade, stana te također i namještaja, uzimala je sve više i više zamaha. Od polumontažnih-montažnih, betonskih-armiranobetonskih ploča i elemenata pa sve do školskih klupa i stolica, sve je trebalo odgovarati propisanim normama, ovisno o kvadraturi prostora.¹⁶ Stanovi su se dijeli u tri kategorije: počevši s malim privatnim stanom koji je maksimalno mogao imati 35 metara kvadratnih što je dovoljno za samca ili dvoje ljudi. Veći privatni stan namijenjen je obiteljima s jednim ili dvoje djeteta, sveukupnog iznosa od 48 metara kvadratnih, te se tu našla i treća varijanta, koja je uglavnom bila rezervirana za osobe s višim statusom bilo političkim ili vojnim, s kvadraturom do 65 kvadrata.¹⁷ Ovakvom standardizacijom buduće izgradnje može se reći da je prestalo doba gradnje stanova i počelo doba proizvodnje stanova. Drugim riječima: *...graditi što brže i što jeftinije, s najmanje utroška materijala, radne snage i financijskih sredstava.*¹⁸ Stanovi su na trenutak postali samo još jedan od predmeta kojima se ljudi koriste kao iz navike, još jedno potrošno kupovno sredstvo. U zbrci koja je nastala nedostatkom financija, kratkim rokovima, nedovoljno razrađenim projektima, zanemarila se ideja stana kao ugodnog, osobnog prostora u kojemu će pojedinac ili obitelj obitavati. Funkcija stana, u smislu da pruža čovjeku sklonište i samo to, je preuzela dominantnu ulogu i time utjecala na izgled i izgradnju stambenih objekata. Prihvatljiva je kritika da se izgubio interes za raznolikošću i šarenilom, da je gradom zavladao monotonija konstruktivnih oblika, ali smatram da se stambeno naselje treba gledati kao cjelina, kao skup svih stambenih tornjeva, blokova i ostalih pratećih objekata. Stambena zgrada sama za sebe ne predstavlja dovršeni koncept, osim u nekih slučajevima kao s naprimjer Zagrepčankom ili stambenim neboderom u Ozaljskoj ulici 93, one su namijenjene

¹⁶ Udruženje hrvatskih arhitekata, *Novi pogledi u rješavanju stambene problematike i Prijedlog za ubrzanje i pojeftinjenje stambene izgradnje u Zagrebu* u: Čovjek i prostor, broj 70, 1958. 2-3.

¹⁷ Udruženje hrvatskih arhitekata, *Prijedlog za ubrzanje i pojeftinjenje stambene izgradnje u Zagrebu* u: Čovjek i prostor, broj 70., 1958. 2.

¹⁸ FINCI, JAHIEL, *O stambenom problemu* u: Čovjek i prostor, broj 11, 1954. 1.

da budu kolektivno građene i da nadopunjuju jedna drugu.¹⁹ Kao cijelina sačinjavaju okolni prostor i vizualno ga određuju. Zanimljivo bi bilo istaknuti ideju kako je sam izgled stana, ujedno i same zgrade, uvjetovao izgled i vizuru grada.

2.1. Stambeno naselje

Nakon što su donesene detaljne upute o gradnji novi naselja, u urbanističkome vokabularu pojavio se novi termin. U različitim izvedenicama nazivana, ta nova koncepcija stanovanja očitala se u nazivima poput: mikrorajona, stambene zajednice, *new housing estates*, *neue stadtsiedlungen*, *grandes ensemble*..²⁰ Mikrorajon je predstavljao odgovor na pitanje smještaja velike koncentracije ljudi na zadanoj površini, dok je istovremeno predstavljao moderno razmišljanje u formiranju grada. Daljnja izgradnja uvjetovala je stvaranju posebno koncipiranih stambenih naselja neovisnih jedan o drugome, smještenih pravilno unutar glavnih prometnica. Urbanizam, kao glavni suučesnik u cijeloj toj izgradnji, rapidnom je brzinom popunjavao preostale prazne parcele ne ostavljajući mnogo prostora za diskusiju oko prepravljivanja postojećih mana. Potpomognut organima vlasti, imidž novoizgrađenih zgrada i blokova predstavljao je ideju jedinstva i jednakosti među svim stanarima. Danas se dosta govori o povezivanju grada s ideologijom u kojoj je nastao. Socijalizam kao doktrina htio je riješiti problema klasa, U gradu Zagrebu brojčano stanje, odnosno podjela zemljišta po broju stanovnika, se kretalo u ovim okvirima: 2500-3000 stanovnika činilo je susjedstvo, dok 4-5 susjedstva čine stambenu zajednicu s centrom i pripadajućom školom, što predviđa maksimalan broj od 15 000 stanovnika na maksimalno 40 hektara zemljišta.²¹ Planirana naselja, zasebna za samostalni život, zatvorenoga karaktera, ali opet u mogućnosti komunikacije s drugim naseljem preko uređenog uličnog sistema, ili rajonskih centara. Sam izgled stambenog naselja koncipiran je prema unutra, odnosno sredini naselja. Prije spomenute glaven prometnice, čine jasno vidljivu granicu među naseljima, a kako idemo dublje u naselje jačina prometa i važnost ulica se smanjuje, čime se osigurava sigurnost pješaka. Na vanjskim djelovima naselja smještene su garaže ili parkirališta, nakon kojih dolazimo do stambenih zdanja. Također nizovi drvoreda su bili poželjni u planiranju okolnog prostora, tvoreći prirodnu barijeru između prometa i stambenih jedinica, držeći na udaljenosti buku i ispušne plinove. Princip izgradnje koji je prevladavao u Novom Zagrebu, sačinjavao se

¹⁹Obje zgrade su projekti arhitekta Slavka Jelineka i nalaze se u Zagrebu. Zagrepčanka je završena 1976. godine, a stambeno poslovni toranj u Ozaljskoj ulici 1969. godine te predstavljaju svojevrsne gradske orijentire u : Udruženje hrvatskih arhitekata, *Slavko Jelinek- momografija*, Zagreb, 2009. 81., 95.

²⁰ GULIN ZRNIĆ, VALENTINA, (bilj.8), 49.

²¹ GULIN ZRNIĆ, VALENTINA, (bilj.8), 49.

od niza zgrada paralelno postavljenih čineći tako linijski niz koji je okrenut prema centru naselja gdje se nalazila većinom zelena površina, parkovi, šetnice, igrališta, narodni dom. Linijski koncept urbanog planiranja nerijetko je bio nadopunjavao stambenim neboderima nazvanim soliterima, dosežući visinu i od 16 katova. Upotpunjavali su prostor te razbijali monotoniju izgleda naselja. Svaka od tih zgrada u prizemlju je sadržavala prostor koji je bio namijenjen uslužnim obrtima, samoposlugama, pekarama, kafićima, poštama, raznim uredima koji su olakšavali život u jednoj takvoj utopijskoj ideji.²²

3. Mikrorajon Travno

Naselje koje skupa s *Dugavama* i *Sloboštinom* spada među najmlađa novozagrebačka ostvarenja, predstavlja kasniji rezultat i prikaz urbanističkog planiranja s pokušajem ispravljanja nekih prijašnjih propusta. Građeno u periodu od 1974. do 1978. godine, projektirano od strane arhitekta Miroslava Kollenza, smjestilo se u jugoistočnome dijelu Novog Zagreba. Miroslav Kollenz izrađuje *Detaljni urbanistički plan Travno, obrazloženje i dokumentacija* 1971. godine, a tri godine kasnije izlazi dokument u kojemu je sakupljena projektna dokumentacija, opisi i razrade elaborata za potrebne objekte.²³ U urbanističkome planu je navedena površina od 54 hektara koja se pridodaje naselju Travno. Poštujući premise Atenske povelje, podjela na zelene i stambene površine kretala se u omjeru 60 prema 40. Taj podatak ukazuje na arhitektovu želju očuvanja čovjekovog prirodnog prostora, koji je neophodno potreban radi poboljšanja kvalitete života stanara. Predviđena je brojka od 10.000 stanara, ali taj broj je oscilirao u razmjerima i do 2000 stanovnika. Planirana kvota je iznosila 3 800 stanova, dok se raspon stanova kretao do jednosobnih do peterosobnih. Najveći postotak su iznosili dvosobni stanovi od 55-65 m², slijede trosobni od prosječno 76 m², te jednosobni od 40m². Četvero i petero sobni stanovi skupa zauzimaju samo 9% , što nam govori o rezerviranosti najvećih stanova za ljude s određenih funkcija. Iz ovih kvadratura je očit pomak s obzirom na parametre koji su bili postavljeni 1958. godine pri izgradnji stanova. U članku, koji je napisao Miroslav Kollenz za časopis *Arhitektura*, govori i naglašava kako je primarna zadaća stvoriti kompletno mjesto, upotpunjeno svi potrebnim sadržajima, primat

²² FISCHER, MILJENKA, (bilj. 7), 90. i NEUFERT, ERNEST, *Elementi arhitektonskog projektiranja*, Zagreb, 2002, 291.

²³ GULIN ZRNIĆ, VALENTINA, *Urbana antropologija novozagrebačkog naselja-kultura svakodnevice u Travnom*, Doktorska disertacija, Zagreb, 2004., 51. Ovdje trebam napomenuti kako su određeni podaci korišteni iz originalnog Urbanističkog plana Travno, dok ja nisam uspio doći do njega, tako da određene činjenice dolaze iz plana, koje sam ja koristio iz disertacije.

stavlja na stanovnicima, kojima se sve treba pružiti kako bi se osjećali pripadnicima određenoga kruga. Razjašnjava da mikrorajoni trebaju biti međusobno povezani, rajonskim centrima ili domovima kulture, u kojima će biti pružena prilika ljudima da se bolje upoznaju.²⁴ Ovdje se uočava primjer naselja kakvo je trebalo biti još od početnih ideja, od prvih misli o funkcionalističkoj podjeli grada.

3.1. Stambeni kompleks „Mamutica“

Zašto od svih primjera, koji se ubrajaju u povijest Hrvatske arhitekture, sam za ovaj rad izabrao najobičniju stambenu zgradu? Kada gledamo snimke Novoga Zagreba iz ptičje perspektive, pred nama se pruža pogled na takozvanu „betonsku džunglu“, isprepletenu beskrajnim nizovima zgrada, ulica, nebodera. Svi oni skupa čine jedan organizma, zanemarimo trenutno činjenicu o neovisnosti mikrorajona, koji determinira prostor i njegov vizualni identitet. U moru realizacija koje su se izdogađale na prostoru južno od rijeke Save, ipak bih izdvojio jednu, za koju smatram da je vrijedna pažnje. Govorim o stambenom bloku 6a, poznatijim pod imenom „Mamutica“, smještenim u Travnom. Izgradnja stambenog kompleksa započinje 1974. godine, po nacrtima arhitekta Đure Mirkovića i arhitektice Nevenke Postružnik. Glavni investitor je bila firma P.B. Industrogradnja iz Zagreba.²⁵ Svojom veličinom dominira, ne samo naseljem, već cijelim dijelom jugoistočnoga dijela grada. Visinom od 60 metara i dužinom od 290 metara, smatra se najvećom stambenom građevinom u regiji. U njenih 19 katova, smjestilo se 1.169 stanova, sa 6 ulaza u veliku zgradu i 3 u malu, raspoređenih u nižem kolnom nivou i kat iznad na pješačkom platou. Zbog masivnog obujma, bila je otvorena mogućnost izrade stanova s većom kvadraturom i brojem prostorija, dok ostatak stanova spada u standardizirana načela. U Mamutici se nalazi 6 tipova stanova, u rasponu od 43 do 120m². Izdvojio bih jedino peterosobni stan, tip 5-3, koji se nalazi na dvije etaže s ukupnom kvadraturom od 130 m² i dvije pripadajuće lođe. Ovakvi stanovi su bili u drastičnoj manjini s obzirom na ostale stanove, jer predstavljaju veliki komfort i svojevrsni elitizam, s pretpostavkom da se vrlo udobno može živjeti u prostoru s pet soba. Razmještaj prostorija unutar stana napravljen je da pruži maksimalnu odvojenost dnevnog od spavaćeg dijela stana. U svim stanovima postoji ulazna zona, koja služi kao svojevrsna tampon zona između unutrašnjosti stana i vanjskog hodnika. Nakon toga stan se djeli na dvije već spomenute zone, dnevnu i spavaću. Unutar samoga stana, prostorije

²⁴ KOLLENZ, MIROSLAV, *Urbanistička koncepcija u organizaciji društvenog života u naselju Travno u Zagrebu* u: *Arhitektura*, broj 49. 1976. 158- 159.

²⁵ Udruženje hrvatskih arhitekata, *Stambeno naselje Travno u Zagrebu, blok 6a* u: *Čovjek i prostor*, broj 275, 6.

kupaonice i toaleta su također postavljene tako da služe kao barijera između dviju zona.²⁶ Ovakvim postavljanjem tampon zona, očigledno se htjela pružiti mogućnost nesmetanog odmora od ostalih radnji unutar stana. U primjeru stana „tip 5-3“, koji se nalazi na dvije etaže, zone su dovedene do maksimalne odvojenosti i nesmetanog funkcioniranja u zasebnosti. Dnevna zona zaokuplja kompletni donji kat, dok spavaći dio je smješten na katu. U ovakvim primjerima nepotrebno je spominjati prostornost određenih prostorija, dnevnog boravka i spavaćih soba naprimjer, čime je još jače postignut efekt udobnosti i komoditeta. Ovisno o veličini, stan je sadržavao jednu ili dvije lođe, koje su bile smještene pokraj spavaćih soba ili su bile postavljene tako da služe kao svojevrsni produžetak blagavaonice i dnevnoga dijela stana. Ispunjavale su ulogu prostora u prirodi, prostora na zraku, koji se smatrao potrebnim za život u zgradi, ali i da osvijetli unutrašnji prostor stana. Monotonija pročelja se razbija uvalčenjem određenih lođa duž cijele vertikale, crvena boja je istaknuta na jednoj strani pročelja sa samo tankim pravilnim vertikalnim linijama, koje naglašavaju samu vertikalnost zgrade, dok s druge strane pročelja naglašavaju šest zgrada od kojih je Mamutica sastavljena. Osim njezine visine, horizontalnost je istaknuta u boji samoga betona, vjerovatno jer dolazi od konstrukcijskog elementa koji predstavlja granicu između pojedinih katova, i podijeljena je u dvije osnovne grupe: bazu, koju čine prizemlje i nadgrađe; koje je sačinjeno od katova. Ispod zemlje smještena je garaža s 256 parkirnih mjesta. Svojom izgledom, objek izgleda kao linearna zgrada, otvorenog i pravocrtnog tlocrta, prateći glavnu prometnicu s jedne strane te otvorenu zelenu povešinu s druge. No možemo ju okarakterizirati i kao primjer velikoga bloka, sistem koji se sastoji od povezivanja zgrada u jednu cjelinu velikih dimenzija. S obzirom na činjenicu da ima 6 ulaza, svaki od tih ulaza može predstavljati jednu zasebnu zgradu u nizu.²⁷ Postavljanjem manje Mamutice u razlomljenu linij s „većom“, iz smjera istoka prema zapadu, i obrnuto, postiže se efekt produljenja, čime sam kompleks izgleda još masivniji i duži. Interesantan je podatak koji govori kako je Miroslav Kollenz u dogovoru s arhitektima, htio svaki objekt u naselju nazvati po poljskom cvijeću. Tako je Mamutica trebala nositi ime Tratinčica, dok bi druge zgrade nosile imena poput: suncokret, jaglac ili maslačak.²⁸ Nesumnjivo još jedan od pokušaja glavnog urbanista da zgradama pridoda jednu umanjujuću, pitomiju notu, s obzirom na njihov kolosalni izgled. Jasno je da ovakva zgrada ne može proći neuočeno, da bode u oči, ali što je to s čime ona privlači poglede? U sedamdesetim godinama 20. stoljeća, arhitekti, sociolozi, povijesničari umjetnosti žustro su se

²⁶ Udruženje hrvatskih arhitekata, (bilj. 25.), 7.

²⁷ NEUFERT, ERNEST, *Elementi arhitekstonskog projektiranja*, Zagreb, 2002., 291.

²⁸ GULIN ZRNIĆ, VALENTINA, (bilj.1), 74.

bili okomili na izgled Novog Zagreba, što se iskazalo u člancima koji su počeli preispitivati humanost masivne stambene izgradnje, raspravljalo se o socijalizaciji stanar usred takvog labirinta soba, stanovi se uspoređuju s pčelinjim saćama, stalno se spominje izraz *dormitoriji*, u smislu prostora koji ne služi ničemu nego da stanari između radnog vremena spavaju u njemu, smatralo se da nije zdravo za ljudsku psihu i unutarnji mir da se stavlja čovjeka u takav ambijent.²⁹ Pretjerano? Malo da, ali kako je moguće da se čovjek osjeća otuđenim među tolikim susjedima i događajima? Kritičari će istaknuti činjenicu da je Mamutica nastala iz potrebe, iz nužnosti jednog vremena, da je to odraz zastarjelog načina planiranja i politike građenja. Još jedan od smjerova arhitekture koji je nastao iz ograničenog investicijskog fonda u što kraćem roku. Postavlja se pitanje, kakva arhitektura može proizaći samo iz nužnosti? Odnosno zašto kritičari ne žele priznati njenu arhitektonsku postojanost, u smislu dekoracije, rasčlambe pročelja? Iz samog pogleda na zgradu sve se to može uočiti ako se gleda iz pravoga kuta. Mamutica, strogo gledajući, jest postavljena u linijskom nizu, no čim joj posvetimo malo pažnje, vidimo kako cijeli niz ne prati doslovno pravocrtnu liniju, već je izmjenom dubina lođa postignuta stupnjevitost ili stepenastost zgrade. Vertikalna komunikacija koja je ostvarena liftom i stubištem, vidljiva je i s vanjske strane, na pročelju, u službi vertikalne rasčlambe, koja cijelom visinom dijeli zgradu na 6 jednakih djelova te završava iznad krova same zgrade. Kako se sam kompleks sastoji od dvije zgrade, između njih je umetnut plato, koji je tokom godina stekao naziv „dnevni boravak“. Kasnije je na njemu podignut i kulturni centar, koji je dodatno obogatio društveni život. Stanari imaju direktan pogled u svijet koji se odvija oko njih, uslužni obrti koji su nadohvat ruke upotpunjuju prizemni prostor i pridonose dinamici prostora. Činjenica da Mamutica pripada kompleksu s još jednom zgradom, smješta ju u grupu masivnih blokova koji iako odvojeni skupa čine jednu cijelinu, odnosno nadopunjuju se međusobno. Geometrijski sklad i ravnoteža cijele kompozicije su postignuti maksimalnom vertikalnom i horizontalnom rasčlambom.³⁰ Kao što je već spomenuto, njezin izgled proizlazi iz funkcije za koju je namijenjena, ali isto tako predstavlja i odražava duh jedne arhitekture koja je zahvatila kako kapitalističke tako i zemlje pod komunističkom vlašću. Njezina veličina nam može govoriti o nužnosti za rješavanjem stambenoga pitanja, što ide u prilog kritici, no ovdje ću se posvetiti drugom pogledu na značenje ovakve građevine.

²⁹ Jedan od ranijih protivnika rajonske izgradnje je arhitekt Milan Prelog, koji već 1962. godine izdaje članak „*Prostor Vrijeme*“, dok su kasnije kritike iznesene u članku poput: *Neke primjedbe o oblikovnim značajkama nove izgradnje u južnom Zagrebu*, od Miljenke Fischer.

³⁰ Udruženje hrvatskih arhitekata, (bilj.25.), 8.

U svojoj knjizi *Arhitektura grada*, arhitekt Aldo Rossi spominje pojam *urbanih artefakta*. Odmah treba napomenuti da sam arhitekt nije bio sklon koncepciji funkcionalizma, koji empirijski smatra da funkcija određuje oblik. Navodi dalje kako je nepotrebno nazivati zgrade arhitektonskim organizmima, što se prepisuje definiciji Friedricha Ratzala, koji je grad usporedio s organizmom, s:.. „*oblikom kojeg je načinila sama funkcija*.“³¹ No pojam urbanih artefakata izlazi iz tih okvira, iako rezerviran za impresivne plače i carske rezidencije, on predstavlja vlast i arhitekturu vladajuće klase. Poznato je da je tada na vlasti bila komunistička partija, a gdje se može najbolje vidjeti primjer socialističke arhitekture, odnosno vladajuće klase, nego na realizacijama stambenih naselja. Smatram da se pridjev urbanih artefakata može prepisati i Mamutici. Pod pojmom se krije zgrada, koja se ne sastoji samo do svoje fizičke manifestacije, već ima svoju pripadajuću povijest, ima trajni karakter te odliku da stukturira grad, riječima samoga arhitekta: „... *premda uvjetovani, oni i uvjetuju*.“³² U prošlosti, grad se širio i razvijao oko određenih ključnih građevina koje se nisu dirale niti micale tokom povijesti, one su predstavljale mjesto s kojim se građani mogu povezati, koje je ostalo isto s obzirom na promjene i godine. U dijelu grada gdje sve počinje ispočetka, gdje cijelo naselje treba tek sagraditi, urbani artefakti su rasli skupa s ostatkom gradilišta, ali oni nisu nastali s ciljem da služe ulozi urbanih artefakata, već su oni to sami postali. Postali su na način da su se antropološki i socialno integrirali u okolni prostor, stvorila se poveznica između ljudi i njih samih, postali su prepoznatljivim simbolom dijela grada i zajednice koja se oko njih kreće. Još jedna od bitnih stavki koje određuju urbani artefakt jest koncept trajnosti; tradicija koja se stvara između grada i njegove arhitekture. Iako postoji tek 40 godina, za Mamuticu se već sada može reći kako je postala stalnim dijelom arhitekture Novog Zagreba. Zbog svoje prvobitne namjene ona nije smještena na križanju glavnih ulica, i ne predstavlja svojevrsan „ulaz u grad“ ali i dalje može predstavljati prepoznatljivo zdanje, koje već ionako dominira terenom.

Ako je određeni entitet nastao iz funkcije, to podrazumijeva i izgled njegova oblika, ta činjenica njega ne udaljava od mogućnosti promjene njegove namjene. Naime, u slučaju ako je jedan od uvjeta za proglasiti nešto urbanim artefaktom njegova namjena, onda postoji mogućnost da se zgrada prenamijeni u određenim situacijama. Uloga namjene u ovom slučaju ovdje ne izgleda presudnom, dok je u kontekstu 19. stoljeća imala primarnu ulogu u određivanju velebnosti građevine. Ono na što treba obratiti pažnju jest njezina prisutnost u

³¹ ROSSI, ALDO, *Arhitektura grada*, Zagreb, 1999. 32.

³² ROSSI, ALDO, (bilj.31.), 67.

prostoru, njezin odnos prema okolnom okolišu i ostalim objektima. Spomenuto je prije u radu da treba gledati na novo nastala naselja u smislu cjeline, kao homogenu zajednicu arhitektonskih ostvarenja koja jedna drugu nadopunjuju. Ovaj pogled vrijedi i u slučaju Mamutice, samo što htijela to ona ili ne, ipak pokazuje znakove autoriteta prema okolnim zdanjima. U kontekstu u kojem ju nalazimo u kvartu Travno, teško je osporiti njenu dominaciju volumena. U prilog tome ide i zelena površina, iznad koje se nadzire sami kompleks, stvarajući tako teren bez barijere, pomoću koje bi se umanjilo njezino prisustvo.

4. Kritika arhitekture Novog Zagreba

Neke od kritika, koje su spomenute u tekstu, pratile su naselja od njihovih samih početaka. Kako se neprestano vodila bitka s vremenom i težnjom da sve bude gotovo u što kraćem roku, nedostaci koji su se pojavljivali većinom su bili rješavani „u hodu“ ili su bili prepušteni nekom drugom (stanaru). Nepravilnosti i mane u stanovima su bili primjećivani tek nakon određenog broja godina stanovanja u njima. Iako se puno nade polagalo u urbanizam, nove materijale i tehnologije građenja; brzinu gradnje, kojom se sve to odvijalo, smatram jednim od glavnih uzroka, uz neizostavan nedostatak sredstva za financiranje, pojavljivanja propusta u procesu izgradnje. U duhu racionalizacije i štednje, pojedina idejna rješenja i nacrti su iskorištavani i do 15 puta. Zašto? Zato jer nije bilo dovoljno vremena za razvijanje novih planova i radi uštede sredstava. Jedan princip, ako se pokazao dobrim i izvedivim, iskoristio se opet na drugom kraju grada. Nakon što su smještajni kapaciteti naselja bili popunjeni, pojavio se problem dodatnog sadržaja. Nerijetko su sredstva namijenjena za cijelo naselje bila jedva dovoljna da pokriju stambeni i prometni aspekt naselja, dok su domovi kulture, zdravstvene stanice pa čak u nekim naseljima i škole napravljeni tek u narednim godinama. U Travnom se naprimjer, osnovna škola napravila tek godinu dana nakon što su se stanovnici već uselili u svoje stanove.³³ Cilj naselja jest da stanovnicima bude sve na pješačkoj udaljenosti, ali ako djeca moraju putovati do svoje škole, onda naselje nije uspjelo u svojoj zadaći. Problem koji je i danas aktualan u svim gradovima jest problem parkinga. Pedesetih godina 20. stoljeća omjer jednog stanovnika na broj automobil iznosio je 1:10, a 1971. godine omjer se spustio na 1:3. Nedovoljan broj parkirnih mjesta ubrzo se manifestirao u

³³ KOLLENZ MIROSLAV, (bilj. 24.), 159.

zakrčenim ulicama, čime se ometa normalno kretanje pješaka. U nardenim godinama taj problem se rješava interpolacijama podzemnih garaža, ili nicanjem novih parkirališta na mjestu srušenih objekata.³⁴ Ne zbog toga jer nisu uopće bila projektirana, nego jednostavno tadašnje gledanje nije moglo predvidjeti broj potrebnih mjesta u budućnosti. Osim estetskih i utilitarnih problema, pojavilo se pitanje; kako definirati područje Novog Zagreba? Dali je to kompletno novi grad ili produžetak stare jezgre u svojoj novoj izvedenici? Dali je ovisan ili ne o drugim djelovima grada itd? Oskudnost financija se očitala u polu završenim naseljima, bez dodatnog sadržaja za svoje stanare, što je pogodovalo ovisnosti Novog Zagreba o starijem djelu grada. Mnogi smatraju da je to zaseban grad, koji nema veze sa Zagrebom ispod Medvednice, smatraju da su to neki drugi ljudi, iz nekih drugih djelova zemlje. To je dalje navelo kritičare da započnu priču o otuđenosti građana, kako su došli u nova naselja bez povijesti i povezanosti, što smatram apsurdnim. Dobra povezanost tramvajem i autobusnim linijama omogućila je stanovnicima bolju povezanost i lakši pristup potrebnom sadržaju na drugome djelu grada, o ovisnosti je ovdje svakako riječ, ali izgleda da se radi i o kompenzaciji koja je morala biti postignuta. Godine 2009. u Novom Zagrebu završena je izgradnja Muzeja moderne umjetnosti i trgovačkog centra *Avenu Mall*, a nešto kasnije i Arena Centar skupa s koncertnom dvoranom.³⁵ Građani su trideset godina čekali na završetak dodatnog sadržaja koji je kompletno osamostalio i zaokružio Novi Zagreb, čime je postignuta pravilna upotreba pojedinih zona, u ovome slučaju stambenih.

5. Primjer srodne arhitekture na području Hrvatske

Osim Zagreba, grad poput Splita doživljava sličan princip izgradnje novih naselja. Iako je ideja prostornog planiranja i formiranja rajona bila svim gradovima u temelju ista, realizirane projekte treba gledati kao zasebna ostvarenja, koja svaka na svoj način prikazuju svoje lice iste arhitekture. Slijedi kratki prikaz gradskog područja Split 3, koji predstavlja sljedeću fazu izgradnje stambenih naselja. Građen po već razrađenom modelu, ipak predstavlja novu filozofiju koja uključuje mrežu sporednih ulica, koje isprepliću cijela naselja.

³⁴ GULIN ZRNIĆ, VALENTINA, (bilj. 8.), 52.

³⁵ GULIN ZRNIĆ, VALENTINA, (bilj. 8.), 79.

5.1. Split 3

Stambena stanogradnja u Splitu se pojavljuje 1957. godine. Vlast u gradu predstavlja petnaesto-godišnji plan, čime je razdoblje do 1975. godine trebalo biti obilježeno gradnjom novih naselja.³⁶ Ime proizlazi iz jednostavne podjele gradnje grada; Split 1 podrazumijeva sve što je izgrađeno do 1945. godine, dok Split 2 obuhvaća djelove koji su izgrađeni u periodu od 1945.- 1965. godine, takozvana koncentrična naselja, koja nastaju na rubu stare jezgre grada.. Sukladno s time, Split 3 je predstavljao nastavak grada koji se širi prema istoku.³⁷ Zbog nedovoljnog broja izgrađenih stanova, 1965. godine u Splitu se formira *Poduzeće za izgradnju Splita* ili skraćeno PIS, u čijoj je zadaći bilo da upravlja stambenim zgradama, poslovnim prostorima, njihovom izgradnjom, održavanju i uređenju gradskih površina te briga o komunalnoj izgradnji.³⁸ Upravo u PIS-u, se počelo razmišljati o širenju grada i projektiranju jednog sveobuhvatnog plana za novo naselje. Smjernice za izgradnju su izložene 1968. godine putem specialnog izdanja PIS-a. dok je sam natječaj izašao nešto kasnije iste godine. Plan je sadržavao sljedeće sadržaje;“.. *stanovanje i zgrade rajonskog i gradskog centra (148 ha), rekreacija, sport i turizam (115 ha), bolnice i medicinski centar (33 ha), visoke škole (24 ha) i prometnice (21 ha)*...“.³⁹ Sve to je bilo namijenjeno za 38.000 budućih stanovnika. Sama izgradnja započinje 1970. godine nakon što je Savjet za urbanizam prihvatio *Osnovno urbanističko rješenje Splita 3*. Projektanti koji su izabrani natječajem, željeli su staviti naglasak na čovjeka, omogućivši mu puno sunca i zraka, stanove koji gledaju na more, mrežu unutarnjih pješačkih ulica lišenih bilo kakvog prometa (omogućuju nesmetano kretanje stanara do potrebnih sadržaja te stvaraju ambijent u kojemu se ljudi osjećaju pripadnicima zajednice). Visoki stambeni blokovi, koji su smješteni na sjevernoj strani, imaju stanove orjentirane prema jugu, dok su ispod njih južnije postavljeni niži stambeni nizovi koji ne smetaju i ne zaklanjaju pogled s okolnih balkona. U prizemljima i na križanju ulica smješteni su poslovni prostori, dok su se između zgrada smjestile zelene površine sa školom i vrtićima. Svaka stambena zajednica ima u prosjeku do 8000 stanovnika. Specifičnost koja se veže za ovaj dio grada jest naglasak koji je stavljen na raspored ulica. Uz već spomenute unutrašnje ulice, postoje dvije glavne koje spajaju rajonski i sekundarni centar a protežu se u smjeru sjeveroistok-jugozapad, nastavljajući tako smjer *cardo i decumanusa* iz

³⁶ Rajon Split 3 se sastoji od mikrorajona: Blatine, Mertojak, Križine, Trstenik, Smrdećac, Visoka.

³⁷ KUKOČ, VIŠNJA, *Razvoj Splita 3 od 1968. do 2009. godine* u: Prostor, broj 39. 2010. 168.

³⁸ PIS je organizacija nastala iz Općinskog fonda za stambenu izgradnju, Zavod za pripremu gradilišta, Odjela za urbanizam i građevinarstvo koji u sklopu Općinske skupštine. KUKOČ, VIŠNJA, (bilj. 34.) 168.

³⁹ KUKOČ, VIŠNJA, (bilj. 37.), 170.

Dioklecianove palače.⁴⁰ Osim već spomenutih standardnih obilježja stambene zajednice, Splitu 3 se može pripisati i pokušaj romantičarskog povezivanja s antičkom i mediteranskom tradicijom. U *Generalnom urbanističkom planu Splita*, koji stupa na snagu 2006. godine, nema nikakvih daljnjih naznaka o širenju toga dijela grada. Od devedesetih godina 20. stoljeća pa sve do danas, većinom su izvršene interpolacije vjerskih sadržaja, izgrađeno je par novih škola i uređene su zelene površine.

Zgrada, koja je izdvojena za primjer, nalazi se u ulici Ruđera Boškovića, koja je projektirana od strane arhitekta Frane Gotovca. Naziv „Krstarica“, zgrada je zadobila od svojih stanovnika, obrazac koji se dosta često pojavljuje u relaciji ljudi sa svojim zgradama. Izgrađena 1973. godine, svrstava je u generaciju s Mamuticom. Razlika koja je odmah primjetna, kada ih se uspoređuje, jest rasčlanjenost pročelja Gotovčeve zgrade, koje je skulptorski tretirano. Cijele stambene jedinice, neke podijeljene u kubuse, su izvučene prema van, dok je arhitekt namjerno podijelio zgradu na pet manjih djelova pomoću bočnih zidova, koji nadvisuju samu zgradu. U sjeveroistočnome dijelu zgrada ima osamnaest katova, dok u jugozapadnome broji petanest katova. U prizemlju se nalaze prostori za obrt i ugostiteljstvo, koji su skupa s mnogobrojnim ulicama trebali predstavljati ulice starih mediteranskih gradova punih života. U razini četrnaestog kata, stanovi izlaze iz ravnine pročelja u odnosu na niže katove, čime se stvara svojevrsno krunište zgrade, koje može asociirati na renesanse palače.⁴¹ Izvlačenjem stambenih jedinica iz glavne strukture, postiže se efekt pojedinačnog postavljanja, odnosno ljepljenja ćelija na glavnu strukturu. Prostori komunikacije (hodnik) su smješteni u unutrašnjosti zgrade, čime nisu vidljivi na pročelju. Na vrhu nižeg dijela zgrade, smjestio se kubus od dva kata, koji zasebno stoji na vrhu zgrade prislonjen na zid veće strane. Gledan iz daljine ostavlja dojam zgrade na zgradi, čime je postignuta individualna grupa u kontekstu cjeline. Godine 1965. Kenzo Tange je sudjelovao na natječaju za urbanističko rješenje centra Skoplja, koje je bilo potrebno zbog potresa, koji se dogodio 1963. godine. Utjecaj koji je ostavio na ovim prostorima, vjerovatno se odrazio na određenim radovima domaćih arhitekata, pa tako i na radu Frane Gotovca. treba uzeti u obzir „Mediteranski mentalitet“ i povijesno nasljeđe koje se uklopilo s modernim pogledom.

⁴⁰ KUKOČ, VIŠNJA, (bilj. 37.), 171.

⁴¹ PERKOVIĆ, VESNA i DUMANŽIĆ, FRANE, *Stambene zgrade arhitekta Frane Gotovca u Splitu 3* u : *Prostor*, broj 41, 2011. 232.

Zaključak

Na prijelazu s osamdesetih na devedesete godine 20. stoljeća, val političkih promjena i rušenje starih sistema, promjenio je izgled i unutarašnje stanje istočne Europe. Mnoge države su prešle sa socialističkog na kapitalističko ustrojstvo države, čime je omogućeno privatno vlasništvo. S razvojem takvih okolnosti, izgradnja stambenih naselja, kakvu smo dosada upoznali postala je nemoguća. Državne firme su privatizirane, te je svaka počela voditi svoju politiku gradnje, za koju je smatrala da je najbolja i najisplativija. Obujam planiranih i izgrađenih naselja se drastično smanjio, njihova izgradnja nije više ulazila u kontekst sveobuhvatnog planiranja gradskih zona, nego je počela ovisiti o investitoru i parcelama koje ima na raspolaganje. Nove ideje, gradnje stambenih zona, ponekada su bolje zvučale na papiru nego u pogledu samih realizacija. Uz okolnosti koje su bile na raspolaganju, prvotna zamisao grada se izrazila u masovnoj stambenoj izgradnji, koja se često smatra nehumanom. I dalje ostaje neosporno da sveobuhvatni projekt poput Novog Zagreba i primjeri njegovih kvartova, sa svim svojim zgradama, čine nezaobilazan dio povijesti i vizure grada. Mamutica će i dalje plijeniti pažnju pogleda ali i podsjećati na nužnost iz koje je zamišljena.

Popis literature

1. FRANOLIĆ, VLADIMIR, *Urbanistički problemi Zagreba kao velegrada*, 1976
2. FINCI, JAHIEL, *O stambenom problemu* u: Čovjek i prostor, broj 11, 1954.
3. FISCHER, MILJENKA, *Neke primjedbe o oblikovnim značajkama nove izgradnje u južnom Zagrebu* u: Radovi Instituta za Povijest umjetnosti(9), 1985.
4. FRANKOVIĆ, EUGEN, *Urbanističko planiranje Zagreba od 1945. do 1985.* u: Radovi Instituta za Povijest umjetnosti(9), 1985.
5. GULIN-ZRNIĆ, VALENTINA, *Urbana antropologija novozagrebačkog naselja-kultura svakodnevice u Travnom*, Doktorska disertacija, Zagreb, 2004.
6. GULIN ZRNIĆ, VALENTINA, *Kvartovska spika - Značenje grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu*, Zagreb, 2009.
7. GULIN-ZRNIĆ, VALENTINA, *The Mammoth-Building Story*, Autoportret 1(36), 2012.
8. KUKOČ, VIŠNJA, *Razvoj Splita 3 od 1968. do 2009. godine* u: Prostor, broj 39. 2010.
9. KOLLENZ MIROSLAV, *Urbanistička koncepcija u organizaciji društvenog života u naselju Travno u Zagrebu* u: Arhitektura, broj , 49.
10. MARETIĆ, MIRKO, *Stambena naselja u Zagrebu* u: Arhitektura- časopis za arhitekturu, urbanizam, dizajni za primjenjenu umjetnost
11. NEUFERT, ERNEST, *Elementi arhitekstonskog projektiranja*, Zagreb, 2002.
12. ROSSI, ALDO, *Arhitektura grada*, Zagreb, 1999.
13. Udruženje hrvatskih arhitekata, *Na putovima racionalizaciji stambene izgradnje* u: Čovjek i prostor, Zagreb, broj 63. 1957.
14. Udruženje hrvatskih arhitekata, *Novi pogledi u rješavanju stambene problematike* u: Čovjek i prostor, broj 70. 1958.
15. Udruženje hrvatskih arhitekata, *Prijedlog za ubrzanje i pojeftinjenje stambene izgradnje u Zagrebu* u Čovjek i prostor, broj 70., 1958.
16. Udruženje hrvatskih arhitekata, *Smjernice stambene izgradnje* u: Čovjek i prostor, Zagreb, broj 75, 1958
17. Udruženje hrvatskih arhitekata, *Stambeno naselje Travno u Zagrebu, blok 6a* u: Čovjek i prostor, broj 275. 1974.

18. Udruženje hrvatskih arhitekata, *Slavko Jelinek- momografija*, Zagreb, 2009

19. PERKOVIĆ, VESNA i DUMANŽIĆ, FRANE, *Stambene zgrade arhitekta Frane Gotovca u Splitu 3* u: časopisu Prostor, 2011.

Slikovni materijal

1. Trnsko – jedan od primjera novozagrebačkih mikrorajona, kraj 1960ih.g.

2. Pogled na istočni dio Novog Zagreba, 1960ih. godina s jezerom Bundek.

3. Zračni snimak Mamutice iz sjeveroistočnog smjera.

4. Tlocrt naselja Travno, na lijevoj strani fotografije se nalazi Mamutica.

5. Pogled na pročelje u kojemu se vizualno spajaju dva odvojena bloka, na lijevoj strani fotografije.

6. Pogled na prostor „dnevnog boravka“, s Kulturnim centrom u središtu.

7. Travno 1974. godine , na početku izgradnje naselja.

8. Pogled na otvore za ventilaciju podzemnih etaža, 1976. godina

9. Današnje stanje

10. Pogled na Split 3

11. Split 3

12.

Stambena zgrada u ulici Ruđera Boškovića, „Krstarica“.